

NL TRANSCRIPTIE ESTHER VAN ZIMMEREN

[Team Diversiteit & Inclusie (Fadima Aroua)] (0:00 - 0:35)

Welkom bij de podcast van de UAntwerpen over diversiteit en inclusie in de onderwijspraktijk. Vandaag hebben we Esther Van Zimmeren, professor binnen de Faculteit Rechten, te gast. Zij komt vertellen hoe zij tot een diversiteitssensitieve onderwijspraktijk komt. We zullen het onder meer hebben over structurele machtsongelijkheden en hoe je je vak kan dekoloniseren.

Esther, jij bent coördinator binnen, en jij doceert ook binnen, de module Diversity & Law. Welke vakken zijn dat precies? In welke jaren worden die gegeven? En hoe zijn deze vakken inhoudelijk verweven met topics die gaan over diversiteit en inclusie?

[Prof. Esther Van Zimmeren] (0:36 - 4:41)

Ja, heel bijzonder om hier te zijn. Misschien voordat ik antwoord geef op die vraag is het nuttig om nog een stapje terug te doen en even uit te leggen hoe ik hier een beetje in verzeild ben geraakt. Mijn *core business* is eerder het intellectueel eigendomsrecht. Je zou kunnen denken: "Dat is misschien niet zo evident om je dan toe te leggen op diversiteit", maar het is eerder toegespitst op een wat meer economische benadering. Ik ben eigenlijk gewoon inherent heel geïnteresseerd in die bredere thema's, bredere maatschappelijke thema's, ook maatschappelijke uitdagingen, zoals duurzaamheid en dergelijke, maar zeker ook diversiteit en inclusie vind ik heel belangrijk. En op het moment dat er binnen onze faculteit werd gevraagd voor een initiatief voor een [Lerend Netwerk Duurzaamheid en Diversiteit](#), heb ik daar eigenlijk al heel snel gezegd: "dat zou ik wel willen doen." Niet omdat ik mij echt een expert vind in het domein, maar vooral omdat ik dat gewoon hele belangrijke thema's vind en daar heel graag mee bezig ben.

Ik heb ook een heel internationaal team van onderzoekers. Ik heb ook een heel diverse groep van studenten. Ik zit vooral op het niveau van de master, waar je daarnet al naar verwees. En daar hebben we een gemengde groep van Vlaamse studenten, Erasmus studenten en ook een Engelstalige master waar eigenlijk studenten van over de hele wereld in zitten. Dus je ziet de diversiteit in de klas. Je ziet natuurlijk in Antwerpen diversiteit om je heen, op de school van mijn kinderen. Voor mij is het een evidentie dat het belangrijk is om daarmee bezig te zijn. Eigenlijk ben ik daarmee bezig op verschillende niveaus. Het Lerend Netwerk zou je als een soort van macroniveau kunnen zien, waarbij we eigenlijk onderwijs, onderzoek en operationeel binnen de faculteit kijken, waar we duurzaamheid en diversiteit een plaats kunnen geven. En trainingen organiseren, ook samen met jullie (Team Diversiteit & Inclusie) in sommige gevallen. Maar ook, je sprak al over het feit dat ik coördinator ben van die module Diversiteit en Recht. Dat is eigenlijk voor mij dan een beetje het mesoniveau, waarmee ik vormgeef en mee nadenk met de andere docenten binnen die module, want dat zijn eigenlijk vier vakken. En die vakken in die module, daar ben ik eigenlijk maar verantwoordelijk voor één van die vakken. Dat zijn vakken als, wat wij noemen een grondige studie, dus dat is een vrij groot vak over gender, sexuality en law. Alleen al uit de naam blijkt dat dat zeker over diversiteit gaat. Dat is dus een collega [Elise Goossens](#) die dat geeft. En dan hebben we nog een grondige studie, ook een vrij fors vak, over *Inclusive and Sustainable Cities and the Law*.

Dat is het vak waar ik medeverantwoordelijk voor ben, samen met nog twee andere collega's. Dan hebben we ook nog een vak daarin over migratierecht, asielrecht en nog een vak over arbeidsrecht. Aan de namen van die vakken hoort u al, daar is diversiteit een heel belangrijk thema. En boven die vakken hebben we ook nog een soort van overkoepelende moduleopdracht. En ook in die moduleopdracht proberen we veel aandacht aan diversiteit te schenken. We hebben daar ook bijvoorbeeld een soort van workshop met studenten over interculturele communicatie. Dat is niet echt een apart vak, maar dat is ingebed. En we proberen daar ook linken te maken met die verschillende vakken. En dus in dat vak *inclusive and sustainable cities and the law*, besteden we daar ook aandacht aan dekolonisatie en mensenrechten. Dat is een van de thema's van mijn collega [Koen De Feyter](#). Maar ik heb ook een vak intellectueel eigendomsrecht. Ik heb een vak harmonisatie van privaatrecht. Ik heb een vak economische integratie en interne markt. En eigenlijk in al die vakken probeer ik bezig te zijn met diversiteit op verschillende manieren.

Maar ja, zoals ik al eerder zei, voor mij is het een evidentie. Om dat op te nemen, om daarover na te denken, om daarover te leren, om trainingen te volgen. En ik doe dat heel graag, want ik zie dat het een impact heeft.

[Team Diversiteit & Inclusie (Fadima Aroua)] (4:42 - 4:49)

Zeker, Esther. En als ik het goed begrijp, is dit dus niet jouw core business, maar je neemt het wel overal mee. Hoe pak je dat aan?

[Prof. Esther Van Zimmeren] (4:50 - 8:10)

Als ik een concreet voorbeeld kan geven. Eigenlijk in verschillende van die vakken zitten groepsopdrachten. En natuurlijk, hoe kun je zo'n groepsopdracht invliegen? Je kunt de studenten zelf hun groepen laten maken, maar ik neem daar een klein beetje de controle over. En probeer al van in het begin echt kennis te maken met de studenten. In de eerste introductieles probeer ik echt vragen te stellen over wat mensen interesseert. Waarom hebben ze, als het een keuzevak is, voor dat vak gekozen? Wat is hun achtergrond? En ik probeer dan als er een groepsopdracht is, ook wel die groepen een beetje te mengen. Zodat studenten min of meer een beetje gedwongen worden om uit hun comfortzone te komen. En daar dan andere medestudenten te leren kennen. En ook zoals ik al zei, dat element van die interculturele communicatie (die workshop) probeer ik ook bespreekbaar te maken. Waarom is dat belangrijk om dat te doen? Want studenten zien natuurlijk dat ik die groep samenstel. Dat ze dat niet zelf mogen doen.

Ik probeer ook uit te leggen waarom ik doe wat ik doe. En dan ook daar een beetje mee te oefenen. En ook te helpen, als het niet allemaal zo soepel loopt. Omdat je niet begrijpt waarom iemand iets doet. Of vraag het, maak dat bespreekbaar. En je kunt ook altijd naar mij toe komen. Niet alleen voor inhoudelijke vragen, het gaat veel breder. Ik ben er om jullie te ondersteunen. We zien dat groepsopdrachten heel belangrijk zijn. Ook voor toekomstige carrières is dat heel belangrijk. Zelfs interdisciplinair zou helemaal mooi zijn. Maar dat is niet gemakkelijk. En het is belangrijk dat we dat aan studenten meegeven. Dat je begrijpt dat dat niet gemakkelijk is. En dat je ook beschikbaar bent om mee vorm te geven aan die groepsdynamiek. En om te helpen met welke vragen je elkaar kan stellen, ook als het niet goed gaat.

Ik maak ook wel eens fouten. Het is niet altijd gemakkelijk om over thema's als dekolonisatie, bijvoorbeeld, te spreken. Maar het feit dat iets niet gemakkelijk is, betekent niet dat je het niet moet doen. Soms merk ik dat als je dat bespreekbaar maakt, je die impact, waar ik zonet naar verwees, ook op andere manieren kunt maken. Je kunt een impact maken natuurlijk met de overdracht van kennis. Het aanleren van bepaalde analytische vaardigheden die belangrijk zijn voor juristen. Maar ook die maatschappelijke vaardigheden en naar elkaar luisteren en vragen stellen, vind ik heel belangrijk. Maar ook in mijn vakken, bijvoorbeeld intellectueel eigendomsrecht, dat kun je heel procedureel, heel economisch aanpakken. Maar je kunt daar ook veel meer kijken naar die machtsrelaties. Want als je spreekt over intellectueel eigendomsrecht, zeker als je kijkt naar octrooien, patenten, daar zit heel veel achter. Dus je kunt daar ook naar de Wereldhandelsorganisatie kijken, en daar spreken over die spanningen. En daar is natuurlijk het juridische met het politieke verweven. En ook dat is iets waar je studenten leert om veel kritischer te kijken naar die materie. Niet alleen het aanleren van die materie. Zorgen dat ze advies kunnen geven straks, als advocaat of als jurist in een andere functie. Maar dat ze ook heel kritisch naar zichzelf kunnen kijken en naar het recht. Ik denk dat dat heel belangrijk is. Een belangrijk onderdeel van die impact.

[Team Diversiteit & Inclusie (Fadima Aroua)] (8:12 - 8:17)

En concreet in je vakdidactiek. Hoe breng je deze gevoelige thema's aan bij de studenten?

[Prof. Esther Van Zimmeren] (8:19 - 12:20)

Je kunt dan eigenlijk denken aan verschillende fases van de opbouw van het vak. Natuurlijk, het gemakkelijkste onderdeel is het kiezen van het lesmateriaal. Welke artikelen of handboeken ga je gebruiken? En dat je daar in ieder geval gaat zorgen dat je daar de nodige diversiteit aanbrengt. En ook zorg dat daar ruimte is voor kritische stemmen. Natuurlijk moet je eerst studenten een bepaalde basis aanleren. Om ze vervolgens daar kritisch over te kunnen laten reflecteren. Maar dan die kritische artikelen. Heel belangrijk dat daar ook diversiteit is van stemmen. Dat kun je doen via die artikelen. Maar ook bijvoorbeeld door gastcolleges. Zeker na covid hebben we eigenlijk heel veel ervaring met hybride colleges. En ook een beetje experimenteren meer nog met gastcolleges. En dat is eigenlijk voor mij de aanleiding geweest om daar nog meer in te bedden in mijn college. Soms is dat maar eventueel een klein onderdeel. Maar bijvoorbeeld in het vak *Europese economische integratie en interne markt*. Wat denk je, wat ga je daarin doen? Europese Unie, het vrij verkeer, dat soort zaken. Dus je kunt dat wederom heel economisch aanpakken. Wat ik heb gedaan, eigenlijk al aan het begin van dat vak nodig ik ook professoren uit en docenten uit Afrika. We hebben in-house ook een hele goede collega die uit Nigeria komt en die dan het perspectief vanuit Afrika op economische integratie weergeeft. En dan heb ik nog twee andere gastcolleges. Eentje uit Azië en dan ook een gastdocent uit Rusland die daar verschillende perspectieven op economische integratie aanbrengen. Zeker ook die Russische docent nu in de context van de oorlog in Oekraïne. Dat is ook gevoelig. Dat is op een andere manier gevoelig dan de thema's waar we misschien in eerste instantie aan denken. Maar ook heel belangrijk om de studenten aan te leren als je dan vragen mag stellen aan die gastdocent. Hoe ga je dat doen? Dus je hebt dan die gastcolleges. Het is al heel interessant om die verschillende visies te horen op economische integratie.

Vervolgens geef ik de studenten een opdracht waarbij ze niet moeten aangeven wat die andere jurisdicties kunnen leren van de Europese Unie, maar waar ze het omgekeerde moeten doen. En dat is niet gemakkelijk, want heel vaak wordt het juist zo geconstrueerd dat

de lessen worden getrokken uit de Europese Unie, want dat is een zeer vooruitstrevende vorm van economische integratie. Maar ik draai dat om. En voor veel studenten is dat heel lastig. Maar ik heb ook aan het eind van dat vak een feedbackmoment. Dus er is geen examen, maar wel een feedbackmoment. En heel veel studenten zeggen van “Ja, dat was echt eye-opening voor mij om daar eens op een hele andere manier in te vliegen”. En ze komen dan ook vaak met hele interessante elementen. Onze studenten hebben aan het begin van het vak nog niet heel veel basis gehad, maar ze worden wel gelijk uitgenodigd om daar kritisch over na te denken. En natuurlijk, de manier waarop je dat beoordeelt, gaat ook niet over een hele diepe kennis van het thema, want dat komt daarna. Maar ze weten direct wat de bedoeling is. Ze weten direct dat die ruimte er is, dat hun eigen mening wordt gehoord. En dat het vooral ook gaat van, “kijk, heb je je daar goed in verdiept? Kun je argumenten geven? Kun je daarnaar luisteren? Kun je proberen te begrijpen wat de verschillen zijn en waarom die verschillen er zijn?” Want het recht functioneert niet in een vacuüm. Het functioneert in een politieke, maatschappelijke, economische, sociale context. Dus als je enkel en alleen naar die wetgeving kijkt, dan zie je maar een heel klein stukje van het verhaal. En dat probeer ik... Als je dat al aan het begin van een vak kunt meegeven, dan kunnen studenten eigenlijk soms veel meer dan sommige docenten denken. En dat vind ik ook leuk. De studenten uitdagen en ze meenemen op een weg waarbij ze worden aangemoedigd om kritisch te zijn.

[Team Diversiteit & Inclusie (Fadima Aroua)] (12:21 - 12:35)

Heel interessant. Je praat ook over het feit dat je een ruimte creëert waarin studenten dus kritisch kunnen reflecteren en waarin ze ook aangemoedigd worden om hun stem te laten horen. Hoe stimuleer je dat precies?

[Prof. Esther Van Zimmeren] (12:37 - 14:35)

Allereerst door, wederom al in het introductiecollege, daar al over te spreken. En je hebt ook wel websites waar wordt uitgelegd hoe je een *safe space* kunt creëren. Ik heb daar ook zelf veel over nagedacht, ook weer binnen die context van dat Lerend Netwerk. Veel ook uitgewisseld met andere docenten van hoe ze dat doen. Maar het is ook een gevoel dat je mensen moet geven. Het gevoel dat het ook... Ja, over die lastige thema's, dat je je daar comfortabel mag voelen. En dat als je soms een woord kiest waar iemand anders zich misschien ongemakkelijk bij voelt, dat er ruimte is om dat bespreekbaar te maken. Dat die ander dan ook kan zeggen van je gebruikt dat woord, maar ik voel me daar echt niet zo goed bij. Misschien dat we samen kunnen kijken hoe we daar op een andere manier over kunnen spreken. Ik ga daar niet gelijk in dat introductiecollege twee uur over spreken. Want wederom, ik ben ook niet de expert. Het is meer ook een beetje ervaringsdeskundig, ook een beetje experimenteren wat goed voelt in verschillende groepen. Maar dat is ook niet in iedere groep van studenten, hetzelfde. Net zoals dat ook is in een groep van medewerkers.

Je moet dat ook een beetje aanvoelen. En dat is ook *learning-by-doing*. Dus ook in debat, zeker over gevoelige topics, wat we nooit doen, is direct het debat in de hele klas doen. Ook altijd eerst gelegenheid geven om in kleinere groepen te spreken. En dan ook tegen studenten zeggen van “Jullie delen wat jullie willen delen. Als jullie nood hebben dat er een van de docenten of een assistent, als die aanwezig is, even meedenkt of meezit. Is dat goed?” Maar ik ga er dan ook niet de hele tijd bij zijn. Zodat de studenten zich ook comfortabel voelen om dingen te delen die ze misschien niet in de hele groep willen delen, die ze misschien niet met

mij willen delen, maar in een groepje van drie misschien wel. En dat die thema's dan toch bespreekbaar worden gemaakt.

[Team Diversiteit & Inclusie (Fadima Aroua)] (14:35 - 15:03)

Heel interessant, Esther. Je benoemt ook heel interessante zaken. Ik zou graag op twee van die zaken willen inzoomen. Daarjuist had je het over verschillen tussen culturen, je eigen identiteit als Nederlandse vrouw. Maar ook over het feit dat jij jezelf ook kwetsbaar opstelt. En mijn vraag is dan of je als docent ook duidelijk je eigen positionaliteit aanduidt als hoogopgeleide, witte Nederlandse vrouw in je onderwijspraktijk.

[Prof. Esther Van Zimmeren] (15:04 - 16:37)

Ja, dus ik sprak zo even ook over die TED-talks waar ik gebruik van maak. Je hebt ook best wel wat materiaal bijvoorbeeld over [implicit bias](#). En in die context laat ik dus studenten daar iets over lezen. En vervolgens is daar dus in die workshop. Dat is geen hele lange workshop, dus je moet ook kijken wat je kunt doen. Maar daar laat ik mensen daar ook eerst zelf over nadenken, eventueel iets over opschrijven voor de les als ze dat willen doen. En ik geef ook aan dat ik daar zelf vroeger ook nooit zo heel erg over na heb gedacht. En je hebt gelijk, dus ik ben Nederlands en hoogopgeleide, maar ik ben natuurlijk ook meer dan dat. Ik ben ook moeder. En bijvoorbeeld in mijn familie was ik de eerste persoon die naar de universiteit ging. En dat is niet altijd evident in een academische context. Daar zie je wat dat betreft ook wel diversiteit. Dus mijn ervaring is niet enkel per se die als Nederlandse, maar heeft veel meer dimensies. En dat probeer ik daar ook heel duidelijk in te benadrukken. Dus weer wederom niet de nadruk op de culturen of hele specifieke aspecten van een persoon, maar eigenlijk die multidimensionaliteit. Is dat een correct woord? Je begrijpt waarschijnlijk wat ik bedoel. Het gaat om de persoon en niet om de cultuur. Juist dat grotere verhaal is belangrijk. Ook in het aangaan van die dialoog is dat heel belangrijk.

[Team Diversiteit & Inclusie (Fadima A.)] (16:38 - 16:52)

Esther, tijdens dit gesprek heb je enkele keren structurele machtsongelijkheden opgenoemd. Dekolonisering heb je ook al eens opgenoemd. Ik zou daar graag op inzoomen. Waarom is dat voor jou van belang? En hoe zou je dat definiëren?

[Prof. Esther Van Zimmeren] (16:53 - 17:57)

Ik vind het heel moeilijk om echt te spreken daarover, over definities. Ik zou ook durven zeggen dat ik zelf ook nog een beetje aan het leren ben wat verschillende manieren zijn om ons curriculum te dekoloniseren of de universiteit te dekoloniseren of de faculteit te dekoloniseren. We hebben bijvoorbeeld met ons Lerend Netwerk Duurzaamheid en Diversiteit daar ook een soort van brainstormsessie over gedaan. Wat betekent dat nou? Hoe kunnen we dat aanpakken? Ik denk dat je dat ook het beste stap voor stap kunt doen. Juist ook omdat we met z'n allen nog aan het leren zijn. Er zijn nu ook steeds meer boeken die verschijnen over dekoloniseren van de universiteit of dekoloniseren van onze onderwijssystemen. En ook specifiek in de context van de faculteit rechten. Er zijn ook boeken over dekoloniseren en *legal knowledge*. En ik ben daar ook eigenlijk zelf nog sterk in het leerproces. We hebben bijvoorbeeld ook binnen dat Lerend Netwerk een leesgroep over dekolonisatie en recht.

[Team Diversiteit & Inclusie (Fadima Aroua)] (17:57 - 18:06)

Als ik het goed begrijp, probeer je je vak als het ware te dekoloniseren. Waarom is dat voor jou van belang? Niet alleen voor jou, maar ook voor het onderwijs.

[Prof. Esther Van Zimmeren] (18:08 - 20:18)

Ja, dus daarnet zei ik al, ik vind het moeilijk om dekolonisatie, dekolonisering te definiëren. De “*waarom?*”-vraag vind ik eigenlijk ook best wel lastig omdat ik het eigenlijk een evidentie vind. Dus ik vind dat om relevant te blijven in de 21e eeuw eigenlijk de universiteit daarmee bezig moet zijn. Dus de vraag: “*waarom is het lastig als je het gevoel hebt dat dat een evidentie is?*” Want overal in onze maatschappij is het een heel belangrijk thema. Mijn kinderen zitten op de lagere school. Daar is het ook bespreekbaar. Dus het lijkt mij dan een evidentie dat we dat zeker op het niveau van de universiteit ook doen en dat daar ruimte voor is. En dat we dat vertalen naar inderdaad discussies over die machtsrelaties om kritisch te durven kijken naar onze geschiedenis en wat daar is gebeurd. En zeker als België-Nederland hebben we daar toch wel een belangrijke verantwoordelijkheid. En als ik zelf terugkijk naar wat ik op de lagere school en op de universiteit heb geleerd, was daar, is dat eigenlijk niet aan de orde gekomen. Ik vind het heel belangrijk dat we daar een grote verandering in aanbrengen. Die verandering zal niet ineens zijn. Dat is een cultuuromslag. Het vraagt een leerproces zoals ik eerder al aangaf. Maar ik vind het heel belangrijk om dat te doen. En dat dat dan ook een impact zal hebben op de kwaliteit van het onderwijs, is wat mij betreft mooi meegenomen. Omdat mijn startpunt is, het is een evidentie dat we dat moeten doen. Het bespreekbaar moeten maken, ruimte hebben voor debat daarover. Maar ook kennis meegeven aan onze studenten door boeken aan te dragen, door artikelen aan te dragen en het in te bedden in ons onderwijs. Het is niet een apart vak. Het is niet iets wat we eruit halen waarvan we zeggen nu gaan we dat eens even doen. Maar je gaat dat in laten stromen, stap voor stap, in verschillende vakken, in de bachelor, in de master. Niet evident, maar stap voor stap denk ik dat we daar samen wel zullen geraken.

[Team Diversiteit & Inclusie (Fadima Aroua)] (20:20 - 20:33)

En hiermee zijn we op het einde gekomen van een zeer boeiend gesprek met professor Esther van Zimmeren. Is er misschien nog een belangrijke boodschap die jij graag aan docenten wil meegeven over diversiteit en inclusie in de onderwijspraktijk?

[Prof. Esther Van Zimmeren] (20:34 - 22:38)

Wat ik heel belangrijk vind, is daar positief mee om te gaan. Sommige mensen benadrukken van dat is dan weer iets extra's dat we moeten doen. Ik denk dat we sowieso onze studenten kritische vaardigheden moeten aanleren. En voor mij maakt dat daar onderdeel van uit. Dus laten we het vooral niet zien als een extra last, maar het inbedden daarvan als iets wat onderdeel uitmaakt van onze verantwoordelijkheid. En wat ook een verantwoordelijkheid is, is niet enkel van de individuele docent, maar ook van de coördinatoren van vakken om daar samen over na te denken. Van de faculteit, van de universiteit en dat we daar allemaal een rol in hebben te spelen. En dat we bijvoorbeeld door iets als een Lerend Netwerk over Duurzaamheid en Diversiteit, dat we daar samen ook over kunnen leren. Daaruit blijkt ook dat dit niet iets is wat de individuele docent alleen moet oplossen, maar waar we samen over na kunnen denken en waar we samen een gedeelde verantwoordelijkheid hebben. Misschien dat andere faculteiten ook dergelijke lerende netwerken kunnen opzetten. Of we kunnen meer samenwerken of nog meer uitwisselen. We kunnen dat ook op een ander niveau tillen. Wat mij betreft allemaal goed, maar voor ons levert het eigenlijk veel op. Veel inspiratie, veel

reflectiemomenten waar we ideeën uit kunnen putten, zowel voor ons onderzoek, voor ons onderwijs, operationeel, hoe de faculteit functioneert. En wat mij betreft op een hele positieve manier. Betekent dat dat we nooit moeilijke gesprekken hebben of lastige discussies binnen onze faculteit? Natuurlijk niet, want we hebben heel veel verschillende mensen. Gelukkig ook uit allerlei windrichtingen steeds meer. Maar dat maakt onderdeel uit van dat proces. Dus, laten we het op een positieve manier aanpakken. Ik ben een hele hoopvolle persoon en ik zie daar ook vooral heel veel mogelijkheden en mogelijkheden tot een hele positieve impact op studenten.

[Team Diversiteit & Inclusie (Fadima Aroua)] (22:39 - 22:52)

Samenwerken en uitwisselen, heel waardevol. Super bedankt, Esther, voor dit boeiend en leerrijk gesprek. Aan de luisteraars, indien deze podcast smaakt naar meer, dan raad ik je aan om de campagne in het oog te houden.

Super bedankt!